

Vincze Gábor

A KELETI AKCIÓTÓL A REVÍZIÓIG, BETHLENTŐL TELEKIIG BUDAPEST ERDÉLY-POLITIKÁJA AZ 1920–30-AS ÉVEKBEN*

Tisztelt hallgatóság!

Mit is jelent a címben jelzett Keleti Akció? Röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy az 1920-ban Romániának ítélt területeken lévő magyar intézményrendszer két világháború közötti kormányzati támogatásának ez volt a „fedőneve”. Egyrészt tehát erről fogok beszélni, másrészt pedig arról, hogy az 1920-as és az 1930-as években milyen revíziós elképzelések, tervek készültek területváltoztatási céllal. Ez a két dolog, tehát az erdélyi magyar intézmények támogatása és a revíziós tervek készítése időben párhuzamosan futottak. (Erdély fogalma alatt itt és most a Romániának ítélt volt magyarországi területeket értem.)

A budapesti kormányok két világháború közötti Erdély-politikáját több korszakra lehet bontani. A legelső periódust a tűzoltás politikájának nevezhetnénk, ugyanis – mint közismert – 1918 legvégétől az 1920-as évek elejéig az utódállamokból több százezer magyar kényszerült eltávozni, csak Erdélyből 1924-ig 197 035.¹ Az él a köztudatban, hogy ezek az emberek Erdélyből (valamint a Felvidékről, és a Délvidékről) önként menekültek el. Hadd idézzem Kós Károlyt, aki a híres Kiáltó szövegben ezt írta: „Sokan néztük a vizeket és közülünk sokan el is indultak a vizek mentén le a hegyekből ki a napnyugat felé, hogy onnan soha vissza ne jöjjenek. Aki pedig elindult a vizek mentén az többé nem jöhet vissza.”² Kós Károly úgy állította be, mint ha az a majd’ 200 ezer ember, aki elhagyta a szülőföldjét, a jobb megélhetés reményében távozott a megkisebbedett Magyarországra. Ez azonban a korabeli források fényében nem állja meg a helyét, ugyanis mindazoknak a többsége, akik Erdélyből Magyarországra érkezett, nem önként repatriált, hanem kényszerből távozott a lakhelyéről. A román hatóságok tömegével utasították ki a köztisztviselőket, közalkalmazottakat, a középosztály tagjait az akkor még magyar többségű városokból, tömegesen bocsátották el a munkahelyükről a MÁV, a Magyar Királyi Posta alkalmazottait, akiknek ennek következtében megszűnt a megélhetésük, emiatt elhagyni kényszerültek a

* A 2008. június 28-án Szegeden, a Társadalom és politika a Horthy-korszakban című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Az Országos Menekültügyi Hivatal adatai. In: Szász Zsombor: Erdély Romániában. Budapest, 1927. 64. (Az elkövetkező másfél évtizedben a becslések szerint még további mintegy 50 000 magyar volt kénytelen eljőnni Erdélyből.)

² Kós Károly – Zágony István dr. – Paál Árpád dr.: Kiáltó szó / A magyarság útja / A politikai aktivitás rendszere. H. n., é. n. (reprint: Kapu könyvek.) 3.

szülőföldjüket. Az is nem egyszer előfordult, hogy felszólították őket: van 48 órájuk, hogy összecsomagoljanak és elhagyják azt az adott települést.

A legsürgetőbb feladat tehát a menekültkérdés kezelése volt. Az ezzel kapcsolatos első intézkedésekről a források hiányában nem sokat lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy az ezzel kapcsolatos tevékenységet is gróf Bethlen István koordinálta, aki – mint az erdélyi ügyekkel megbízott titkos minisztérium vezetője – tagja volt a Friedrich-kormánynak. A titkos minisztérium a Huszár-kormány megalakulásakor, 1919. november végén formálisan megszűnt, de osztályai Bethlen háttérirányításával tovább működtek a Békeelőkészítő Iroda „B” csoportjaként. Ennek a menekültügyekkel foglalkozó osztályából hozták létre 1920 tavaszán az Országos Menekültügyi Hivatalt (OMH), melynek elnöke ugyancsak Bethlen volt, de a tényleges irányítást egy Kolozsvárról kiutasított politikus, báró Petrichevich-Horváth Emil végezte.

A hivatal munkája többretű volt. Egyfelől feladata volt a menekültek/kutasítottak panaszainak, kérelmeinek és a „lekapcsolt országrészekre” vonatkozó országos érdekű információk felvétele. Ennél fogva ez az intézmény is részt vett a sérelmi anyagok gyűjtésében. Ezen kívül lakáshoz, álláshoz vagy segélyhez igyekeztek juttatni a Magyarországra érkező köztisztviselőket, s nem utolsó sorban a menekült egyetemi és főiskolai hallgatókat igyekeztek valahol elhelyezni. Azoknak a volt állami tisztviselőknek pedig, akik otthon marad(hat)tak és azért veszítették el az állásukat, mert nem tették le a román királyra a hűségesküt, bizonyos segélyt folyósítottak. A megszállt területekre küldött segélyek jelentős részét az OMH költségvetésében bujtatták el.

Hadd említsek egy konkrét példát: azt követően, hogy 1919. május 12-én elvették a románok a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet, a professzori kar mintegy felét kiutasították a városból. Mindazok, akik Kolozsváron maradtak, de jövedelem nélkül, 1921 nyaráig, – amikor végül nyilvánvalóvá vált, hogy az oktatást a Szegedre telepített egyetemen tovább lehet folytatni, ezért nincs értelme a további kitartásnak –, Budapestről rendszeres anyagi támogatást kaptak illegális csatornákon, futárok segítségével, illetve volt egy kolozsvári pénzüintézet (a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank), amely ezeket az illegális csatornákon érkezett pénzeket kezelte.³

Itt kell azonban megjegyezni, hogy az erdélyi magyarság ügyével nem csak kormányzati szinten foglalkoztak, hanem különböző társadalmi (civil) szervezetek is bekapcsolódtak a munkálatokba. A két szint tevékenységét azonban szorosan összehangolták.

A határon túli magyarok ügyeivel a Miniszterelnökség II/A ügyosztálya, a külügy-minisztérium és huszonnyolc társadalmi szervezet foglalkozott. 1921. augusztus 12-i kormányúlésen elfogadták Bethlen javaslatát a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának (TESZK) létrehozására. Az intézmény vezetésével Teleki Pált, operatív irányításával, helyetteseként, Papp Antalt bízták meg. A minisztertanácsi határozat leszögezte, hogy a határon túli magyarok ügyeiben kizárólag a miniszterelnök rendelkezhet, meghallgatva egy-egy konkrét kérdés kapcsán az illetékes minisztereket. A központ feladata a határon túli magyarok érdekvédelmével, támogatásával kapcsolatos magyarországi társadalmi tevékenység koordinálása volt.

A TESZK-en belül az erdélyi ügyekkel a Bocskai Szövetség, illetve újabb nevén a Népies Irodalmi Társaság (NIT) foglalkozott. A délvidéki ügyek intézésével a Szent

³ Lásd Vincze Gábor: A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921) Szeged, 2006.

Gellért Társaság lett megbízva, ez juttatta el a különböző segélyeket a megfelelő helyre. Mint érdekességet említem, hogy Délvidék alatt ekkor a Bácskán kívül az egész Bánátot értették, tehát a Romániához tartozó részt is a Szent Gellért Társaság látta el.

A Népies Irodalmi Társaságnak több irányú tevékenysége volt. Kezdetől fogva nagyon fontos volt a konkrét kisebbségi sérelmek, nevek, adatok gyűjtése, lehetőleg minél pontosabban.⁴ Ez kulcsfontosságú terület volt. Ehhez kapcsolódott a román sajtó rendszeres figyelése, statisztikák összeállítása. Ebben a munkában vett részt később Grandpierre Emil volt kolozsvári főispán és fia, a neves író, Kolozsvári Grandpierre Emil is. Ő a haláláig hallgatott életének erről a szakaszáról – ami azt hiszem, teljesen érthető...

A NIT tevékenységének másik területe a Magyarországra érkező egyetemi hallgatók elhelyezése illetve támogatása volt. Azokról az egyetemi hallgatókról van szó, akik még a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre iratkoztak be, de amikor a románok elvették az egyetemet, kénytelenek voltak Magyarországra jönni. Döntő részük Szegedre került, kisebb részük Budapestre. Később is jöttek magyar fiatalok, hogy az anyaországban folytassák felsőfokú tanulmányaikat, ezért létrehoztak egy internátushálózatot. Szegeden 1921-ben nyílt meg a Bocskai Internátus, ahol az erdélyi származású diákokat helyeznek el. (Itt említek meg egy szegedi érdekességet. Menekült székely diákok létrehoztak egy különös intézményt, amelyet a Népies Irodalmi Társaság támogatott egy időben: a Hargita Váralja Jelképes Székely Könyvkiadó Vállalatot, amely számos érdekes és értékes kiadvánnyal örvendeztette meg az olvasókat.)

Ami a menekültek/kiutasítottak elhelyezését illeti, már 1920-tól kezdve megfogalmazódott az a gondolat, miszerint mindent meg kell tenni azért, hogy minél kevesebb magyar hagyja el Erdélyt. Egyfelől azért, mert már képtelenség volt elhelyezni a menekülteket, másfelől nem akartak segítséget nyújtani a román hatóságoknak ahhoz, hogy Erdély magyartalanítsák. Emiatt egy 1920. novemberi kormányrendelet szerint már csak azok repatriálását engedélyezték, illetve csak azokat fogadták be, akiket formálisan kiutasítottak vagy a hozzátartozóik már áttelepedtek, esetleg a tanulmányaikat kívánták folytatni az anyaországban.⁵ Ezért ettől kezdve többször előfordult, hogy kiutasítottakkal teli szerelvények vesztegeltek a román–magyar határon.

Mindazonáltal ahhoz, hogy az otthon maradt erdélyi magyarok átvészelhessék az idegen uralom éveit, esetleg évtizedeit, meg kellett erősíteni az erdélyi magyar intézményrendszert, illetve szükség esetén támogatni kellett új intézmények létrehozását. Ez utóbbi esetben kezdetől fogva az 1919–20-ban létrehozott nagyszámú magyar felekezeti iskola fenntartásáról volt szó.

Az új felekezeti iskolák létrehozását az tette szükségessé, hogy 1919-ben a nagyszabású ideiglenes román kvázi-kormány, a Consiliul Dirigent (Kormányzótanács) a volt magyar állami vagy községi elemi és középiskolákat egyszerűen „átvette”

⁴ Az adatgyűjtés, a sérelmek számon tartása eredményeként már 1920. november 5-én összeállítottak egy terjedelmes beadványt: A román állam kiküldöttei elé a románok részére jutott magyar területek kisebbségi védelme érdekében megoldandó kérdések.

⁵ Az erdélyi menekültek egyik lapja, a Keletmagyarország az 1920. november 29-i (a cenzúra által „kifehértett”) számában közölte, hogy a megszállott területekről beutazók ellenőrzését megszigorítják: a november 18-án megjelent 8352/1920. M.E. sz. alatti rendelet értelmében minden beköltözőnek jelentkeznie kell a „Beköltözőket Ellenőrző Kirendeltség”-nél, a cél az „indokolatlan beözönlés” leállítására.

a román állam tulajdonába. Ezekben az iskolákban pedig vagy kezdettől fogva, vagy egy-két év elteltével megszűnt a magyar nyelvű oktatás. Az elvett, elrománosított iskolák pótlására ezért a magyar történelmi egyházak összefogtak, és már az 1919-es tanévben szinte tömegével hoztak létre felekezeti elemi- és középiskolákat: 403 új elemi-, 33 polgári iskolát, 7 líceumot, 7 felső kereskedelmi iskolát, 4 tanítóképzőt és 1 polgári felső tanítóképzőt.⁷ Egy vadonatúj iskolahálózat jött létre, párhuzamosan az elrománosított oktatási intézményekkel. (Egy részük később, az úgynevezett nyilvánossági jog megvonása miatt megszűnt.) Azonban az egyházak ezeket nem lettek volna képesek fenntartani, hiszen az 1921-es román földtörvénnyel azoktól a javaiktól is megfosztották, amelyekkel korábban az addig meglévő oktatási intézményeiket fenntartották. (Az erdélyi római katolikus és protestáns egyházak földbirtokaik 84,5%-át elveszítették, ami 314 000 holdat tett ki.)⁷ Tehát magyarországi támogatás nélkül a felekezeti iskolákat képtelenség lett volna fenntartani. Emiatt a két világháború között a Magyarországról érkezett segélyek mintegy kétharmada a magyar felekezeti iskolák életben maradását szolgálta.

A magyar kormánynak eleinte az volt az elképzelése, hogy az erdélyi, illetve délvideki magyar értelmiség képzését, nemzeti szellemben való kinevelését, mindenképpen Magyarországon kell végezni, ezért egy ideig tárt karokkal fogadták a menekült diákokat, akik, ha tovább szerettek volna tanulni csak az államnyelv ismeretének hiányában csak az anyaországban tehették azt meg. Emiatt a húszas évek első felében tömegével jöttek át a tanulni vágyó fiatalok, csakhogy hamarosan kiderült, döntő többségük – különféle okok, például a magyarelles román hatóságok zaklatásai, a diplomahonosítás nehézségei miatt – nem tér vissza Erdélybe még akkor sem, ha itthon a munkanélküli diplomások seregét szaporítja.

Engedtessek meg, hogy a helyzetet egy konkrét példával világosítsam meg. Én még voltam olyan szerencsés, hogy ismerhettem dr. Csögör Lajost, aki a Bolyai Tudományegyetem első rektora volt 1945 és 1948 között. Ő 1923-ban jött Szegedre, az orvostudományi karra tanulni, de tanulmányai befejezése előtt vissza kellett mennie Kolozsvárra, mert kiderült, hogy igen drágán és csak különböző román pótvizsgák letévése után honosíthatta volna a diplomáját. Emiatt egy barátjával, Jancsó Bélával (az Erdélyi Fiatalok egyik alapító tagjával) annak ellenére Kolozsváron folytatták a tanulmányaikat, hogy ezzel két évet veszítettek, de ragaszkodtak Erdélyhez. Ők voltak a kivételek, az évfolyamtársaik mind itt maradtak Magyarországon. (1921 és 1931 között Szegeden 227 erdélyi diák lakott a számukra létrehozott internátusokban.)

Tehát a fenti okok miatt néhány év múlva Budapesten úgy döntöttek, hogy a továbbiakban helyben kell támogatni az erdélyi magyar értelmiség gyarapodását. Ezt az is megkönnyítette, hogy az 1920-as évek vége felé egy új generáció lépett a színre, amely már elsajátította az állam nyelvét, tehát nem okozott gondot, hogy románul tanuljanak tovább a kolozsvári Ferdinánd király Tudományegyetemen vagy más felsőoktatási intézetben. Akik pedig közülük kiemelkedően tehetségeseknek bizonyultak, hogy ott helyben ajánlják őket, azok átjönnek Magyarországra. E célból hozták létre 1931-ben a budapesti internátus helyén a Külföldiek Kollégiumát (1935-től Külföldiek Otthona). Ez az intézmény a romániai egyetemeken végzettek számára

⁶ Siculus: A romániai magyar kisebbség kulturális helyzete. Debrecen, 1938. 19–20.

⁷ Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok. 1867–1940. Csíkszereda, 2002. 329–331.

nyújtott- mai kifejezéssel élve – posztgraduális képzési lehetőséget. Ennek keretében az anyaországi kapcsolatépítést, kutatást, az orvosi szakvizsgák elvégzését támogatták. Az ösztöndíjasok között az 1930-as évekből olyan – később nagynevű tudósokként, művészekként ismertté váló – személyeket találunk, mint Szabó T. Attila nyelvész, Vita Sándor irodalomtörténész, Domokos Pál Péter és, Haáz Sándor etnográfusokat, Székely Zoltán régészt, (aki 1949. és 1989. között a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója volt), Szervatius Jenő szobrászművészt, Bíró Sándor és Pataki József történészeket, Venczel József szociológust, és Mikó Imre kisebbség-jogászt. Ezek az emberek aztán vissza is mentek Erdélybe és otthon gazdagították a magyar kultúrát. Tehát ez a támogatáspolitikai sikeres volt.

Ehhez kapcsolódva kidolgoztak egy „alternatív egyetemet” Kolozsváron. Ezt nem úgy kell elképzelni, mint napjainkban a Sapientia Egyetemet, mert ez egy hatóságilag elismert, engedéllyel működő intézmény, itt egy virtuális egyetemről volt szó, hiszen a román hatóságok nem engedélyeztek semmilyen magyar nyelvű felsőoktatási intézmény létrehozását. (Az 1920/21-es tanévben működött ugyan egy magyar nyelvű tanítóképző intézet Kolozsváron, de ezt az első tanév végén bezáratták a román hatóságok.)

A NIT támogatásával az 1928/29-es tanévtől, György Lajos – az erdélyi katolikus, református és unitárius egyház közös tanulmányi igazgatója, aki a kolozsvári egyházi kollégiumok lakóinak tanulmányi felügyeletét ellátta – külön ún. kiegészítő szemináriumokat szervezett a magyar egyetemisták részére. Ezek hivatalos irányítójaként a Kolozsvári Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Tanulmányi Felügyelő Bizottságát nevezték meg. A magyar egyetemisták részére, az egyházi kollégiumokban heti rendszerességgel, 17 kurzust szerveztek. Francia, német, román, latin, görög nyelvrak mellett a kor legkiválóbb tudósai vettek részt ebben a képzésben. Elég itt csak megemlíteni Csúry Bálint nyelvész, Bíró Vencel történész, Kelemen Lajos művészettörténész, Balogh Arthur kisebbségjogász, vagy Xantus János földrajztudós nevét. A felsorolt előadók szakmai rangja garantálta a szemináriumok magas színvonalát. Ez a képzési rendszer a Katolikus Lyceum jól felszerelt könyvtárával (igazgatója György Lajos volt) kiegészülve 1940-ig mintegy alternatív egyetemenként működött. A harmincas évek Kolozsvárról induló ifjúsági mozgalmainak (Erdélyi Fialatok, Hitel) meghatározó egyéniségei részt vettek a szemináriumok munkájában, és szakmai felkészülésükhöz nagyban hozzájárultak ezek a kurzusok.⁸

Visszatérve az iskolarendszer támogatására, a felekezeti iskolák támogatása mindvégig kulcskérdés. Fontos megjegyezni, hogy ebben az időben felekezeti elfogultság, ahogy akkor mondták, „felekezetieskedés” nem volt. Volt egy Felekezetközi Tanács, amelybe a református, római katolikus és evangélikus, valamint az unitárius egyház képviseltette magát, ez osztotta el a Budapestről érkező összegeket, egyfajta fejkvóta alapján. Ez húsz éven keresztül jól működött, ez tette lehetővé a felekezeti iskolák működését. Meg kell jegyezni, hogy ez az összeg a magyarországi tanügyre fordított éves költségvetésnek csak néhány ezrelékét tette ki. Tehát ezt a magyarországi oktatás nem sínylette meg, hiszen nem volt nagy összeg, de a határon túli iskoláknak annál fontosabb volt.

⁸ Bővebben lásd Bárdi Nándor: A Keleti Akció – A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években. In: *Magyarságkutatás 1995–96*. Szerk. Diószegi László. Budapest, 1996. 159. (Ugyanő adja meg az évenként rendelkezésre álló, erdélyi célokra folyósított támogatási összegeket is.)

Nem csak az oktatási intézmények támogatása folyt ebben az időszakban, hanem művelődési intézmények, pl. magyar színházi társaságok is támogatást kaptak. Sokszor emlegetik, hogy a Janovics Jenő vezette kolozsvári magyar színházat Kemény János báró a saját vagyonából tartotta fenn. Ez részben igaz, de emellett magyarországi támogatást is kaptak. Ezen kívül több fontos folyóiratot támogattak, például a Pásztortűz című jeles irodalmi lapot, de rendszeres támogatást kapott a Jakabffy Elemér szerkesztette Magyar Kisebbség is.

Igen fontos támogatási terület a gazdasági szféra. Felismerték Budapesten, hogy az oktatás és kultúra támogatása kulcskérdés, de a kisebbségi társadalom gazdasági támogatása ugyancsak fontos feladat. Három területen volt jelentős segítyezés, a magyar szövetkezeti hálózat, itt két szövetkezeti központról lehet beszélni, a Gazdasági Szövetkezetek Központjáról, illetve az Erdélyi Hangyáról. Ez a két szövetkezeti hálózat a 30-as évek elején az úgynevezett konverziós törvénnyel került nagyon komoly bajba, amikor a budapesti támogatás mentette meg őket.

A második támogatott terület a kisgazda társadalom volt. Erre nem jutott annyi pénz, amennyi szükséges lett volna, az Erdélyi Gazdasági Egylet (későbbi nevén az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) támogatásáról, illetve néhány pénzintézet támogatásáról volt szó. Meg kellett erősíteni például a Kolozsvári Hitelbankot, hiszen ez a pénzintézet volt az, amelyen keresztül a budapesti pénzek „átfolytak” a magyar területekre.

A támogatáspolitikát lezárva egy megjegyzést szeretnék tenni. Korrupció mindig volt és félő, hogy mindig is lesz. Ma is lehet hallani olyan botrányokról, hogy határon túli magyar szervezetek nem tudnak elszámolni bizonyos pénzekkel. Nyilván az 1920-as–1930-as években is előfordult efféle dolog. De a kevés, rendelkezésre álló forrás alapján számomra úgy tűnik, hogy meglehetősen ritkán fordult elő korrupciós ügy ezen a téren. Arról van szó, hogy kollégák, barátok ültek azokban a budapesti és kolozsvári grémiumokban, ahol a támogatási összegek elosztásáról, majd eljuttatásáról döntöttek. Személyesen ismerték egymást hosszú évek óta, sok esetben 1918 előtt egymás mellett ültek a budapesti parlamentben, és még működött egyfajta „úriember mentalitás”. Ha valakiről kiderült, hogy úgymond „lenyúlt” pénzeket, azzal többet nem gótt senki kezét.

* * *

Befejezésül röviden még arról szeretnék beszélni, hogy milyen határrevíziós elképzelések, tervek fogalmazódtak meg a két világháború között kormányzati és nemkormányzati szinteken Erdéllyel kapcsolatban. (Idő hiányában nem tudok kitérni a különböző kantonális és autonómia-tervekre.)

Előljáróban egy tényt le kell szögezni. Az 1920–30-as években kéttípusú revíziós elgondolás létezett: az egyik az úgynevezett integrális revíziót,⁹ vagyis az úgynevezett Szent István-i Magyarország visszaállítását hangoztatta (természetesen Horvátország nélkül). Ennek hívei a különböző Trianon-ellenes, irredenta civil szervezetek voltak, kezdetben például a Területvédő Liga, a Magyar Nemzeti Szövetség, majd 1927-től a

---

⁹ Az integrális revízió érvrendszerét részletesebben Romsics Ignác ismertette Nemzeti traumánk: Trianon című írásában. Lásd tőle: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Budapest, 1996. 327–344.

Magyar Revíziós Liga. A magyar közvélemény egy jelentős része (az etnikai, politikai és nagyhatalmi realitásokkal tisztában nem lévők) ugyancsak ezt támogatták. Némi iróniával ehhez hozzá lehet tenni: aki a szívére hallgatott, az az integrális revízió, aki pedig az eszére, az pedig a mérsékelt revízió híve volt.

Ami ez utóbbit illeti, ennek hívei (még ha más-más megfontolásból is) csupán a korlátozott mértékű, etnikai, vagy nyelvhatárok mentén megvalósítandó határrevíziót támogatták. (Ide tartoztak a különböző „kormánytényezők” vagy a népi mozgalom nagy része is.) Ezzel „csupán” az volt a gond, hogy a Felvidék és a Kárpátalja (valamint többé-kevésbé a Délvidék) esetében meg lehetett rajzolni egy igazságosnak mondható etnikai alapú országhatárt, Erdély esetében azonban nem.

A magyar–román „határviszály” rendezésének ugyanis a 20. században is volt egy alapvető problémája: a Felvidékkel ellentétben nem létezett (nem létezik) olyan egyértelmű nyelvhatár, mely elválasztja az erdélyi magyarok és románok döntő többségét. Ha ránézünk Erdély etnikai térképére, akkor azt láthatjuk, hogy a nagy székelymagyar tömböt a mezőségi román „tenger” elválasztja a szilágysági–partiumi magyar tömbtől.

Emiatt azzal a dilemmával kellett szembenéznie a magyar–román kérdés szakértőinek, hogy amennyiben az etnikai elvet tartják inkább szem előtt (és a Székelyföldet Magyarország csatolják), valamit csinálni kell a már említett mezőségi román „tengerrel”. Ezért azt a megoldást találták ki, hogy egy úgynevezett etnikai folyosóval/korridorral (Marosvásárhely–Torda–Kalotaszeg–Bihar megye), kell összekötni a székely tömböt és a partiumi magyarságot. Azonban egy ilyen keskeny folyosó kialakítása számos problémát vet föl, elég csak közlekedési nehézségekre gondolnunk. Ezért néhány tervezetben szélesebb, úgynevezett bővített korridorral próbálták a kérdést megoldani. (Tulajdonképpen a második bécsi döntéssel meghúzott határ egy alaposan kibővített folyosónak felel meg.)

A másik megoldás az lehet, hogy elsősorban a gazdasági, közlekedési esetleg hadászati megfontolásokat tartjuk szem előtt. Ekkor pedig a történelmi Erdély határánál kellene meghúzni a határt, de ekkor a partiumi magyarsággal, és a bánági szórványmagyarsággal együtt nagyszámú román lakosság kerülne magyar fennhatóság alá, a székely tömb pedig román uralom alatt maradna.

Ezzel a dilemmával senki nem tudott megbirkózni, sem a Horthy-korszakban, sem a második világháború utáni béke-előkészítés során.¹⁰ Mindazonáltal az megállapítható, hogy a két háború között Magyarországon, vagy külföldön, Romániában, vagy akár nyugaton készült tervezetek döntő hányada úgynevezett partiumos határváltoztatás volt, amikor is a Partium bizonyos hányadát vagy egészét Magyarországhoz csatolták volna. Mindazok, akik a partiumos határmódosítást részesítették előnyben, egyszerűen nem vettek tudomást a Székelyföldről, vagy úgy gondolták, hogy a Székelyföldnek román fennhatóság alatt kell maradnia, de autonómiát kell kapnia.

Mivel idő hiányában minden határmódosító tervezetet, javaslatot nem lehet ismertetni, ezért csak néhányat említek meg.

Az első – partiumos típusú – határmódosító javaslatot még gróf Bethlen István és gróf Csáky Imre dolgozták ki a francia diplomácia számára, a békediktátum alá-

¹⁰ Utóbbi idején készült határtervezetek egy részét közli Fülöp Mihály – Vincze Gábor: *Revízió, vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről. 1945–1947.* Budapest, 1998.

írása előtt néhány hónappal. Jegyzékükben egyebek mellett a Szatmárnémeti–Zilah–Nagyvárad–Arad által határolt terület Magyarországnál történő meghagyását kérték, Erdély számára pedig autonómiát javasoltak. Ugyancsak a partiumos határrevíziót szorgalmazta 1934-ben az egyik külügyminisztériumi tisztviselő, Mengele Ferenc is, aki tervezetében alapvetően a történeti Erdély határán húzta meg az új magyar–román államhatárt, a Székelyföld kérdésével nem foglalkozott.¹¹

Meg kell azonban jegyezni, hogy nem csak kormányzati szinten számoltak a realistább, mérsékelt revízióval. Például Kuncz Ödön, a Pázmány Péter Tudományegyetem egyik dékánja ugyancsak ezt javasolta.¹²

Paradox módon Teleki Pál, aki fontos tényező volt a bécsi döntések szakmai, diplomáciai meghozatalánál, alapvetően a történeti Magyarország, a Kárpát-medence egységének híve volt, főképpen történeti és földrajzi megfontolások alapján. A tisztán etnikai határok szerint meghúzott határok helyett szakemberként történeti és gazdaságföldrajzi szempontokkal kombinált, egy-egy régió életképességét biztosító beosztás híve volt. 1921-ben – nem közvetlenül revíziós tervként – a problémák kárpát-medencei megoldására javasolta a történeti Magyarország új közigazgatási beosztását, kantonális módon. A második bécsi döntést közvetlenül megelőző időben azonban az általa létrehozott Államtudományi Intézetben inkább a korridoros megoldást támogatták, vagyis a Székelyföldet egy folyosóval kötötte volna össze a partiumi magyar tömbbel. Ennek eredményeként a visszakerült területen a magyarok és románok aránya nagyjából megegyezett volna. Amikor azonban Berlin és Róma képviselői, Ribbentrop és Ciano 1940. augusztus 30-án nagyjából ezen elv alapján osztották ketté Erdélyt, túlságosan nem tudott örülni. Egyfelől azért, mert tudta/érezte, hogy a döntőbíráskodás árát meg kell majd fizetnünk. Másfelől korábban számtalanszor hangzott, hogy Erdélyt nem szabad ketté vágni, mert Erdély, illetve az egész Kárpát-medence egy szerves egység, és nem lenne szabad határokkal szétszabdalni. De tisztában volt az 1940-es realitásokkal is...

Köszönöm, hogy meghallgattak!

---

¹¹ Bárdi Nándor: *Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. Magyar Kisebbség*, 2004. 1–2. sz. 350.

¹² Lásd Kuncz Ödön: *A trianoni békeszerződés revíziójának szükségessége. Emlékirat Sir Robert Gower angol képviselőhöz. Budapest, 1934.*